

**ФРАУДАТОРНИЙ ПРАВОЧИН:
ЗМІСТ ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ****FRAUDULENT TRANSACTION:
CONTENT AND EXPEDIENCY OF LEGISLATIVE REGULATION**

Бугрик А.В., студентка I курсу магістратури факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Дубіна М.П., студентка I курсу магістратури факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Литвин А.С., студентка I курсу магістратури факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Наукова стаття присвячена достатньо новій темі – фrawdаторний правочин, а саме аналіз змісту та доцільності законодавчого врегулювання фrawdаторного правочину. Актуальність теми пояснюється поширеними випадками укладення боржниками фrawdаторних правочинів з метою нашкодити кредиторів шляхом унеможливлення чи ускладнення виконання свого зобов'язання. Авторами було доведено, що через це фrawdаторний правочин можна віднести до одного з виду недобросовісних правочинів. Внаслідок законодавчої неврегульованості поняття, національні суди зіткнулися з проблемою вирішення спорів стосовно фrawdаторних правочинів.

У ході дослідження були враховані наукові доробки та судова практика задля визначення оптимального варіанту поняття «фrawdаторний правочин». На думку авторів, його можна розуміти як правочин, вчинений боржником на шкоду кредитору у період настання зобов'язання із погашення заборгованості, внаслідок якого боржник перестає бути платоспроможним. Під час дослідження була виділена основна ознака таких правочинів як порушення засади добросовісності. Також, з огляду на наукову доктрину та судову практику, було виокремлено два основних види фrawdаторних правочинів: оплатний та безоплатний. На порівнянні було доведено, що вид фrawdаторного правочину залежить від виду правочину, який був вчинений до цього. Авторами було порівняно фrawdаторний та фіктивний правочини задля визначення сутності недійсності фrawdаторного правочину.

На жаль, через відсутність конкретної матеріальної норми у цивільному законодавстві, суди розглядають справи стосовно недійсності фrawdаторних правочинів на підставі загальної засади цивільного законодавства, а саме недодержання добросовісності, як елемента такої засади як справедливості, добросовісності та розумності.

Зрештою, автори доходять до висновку, що Цивільний кодекс України потребує змін в аспекті включення до підстав, за наявності яких правочин може бути визнаний недійсним фrawdаторності і надання визначення поняттю «фrawdаторний правочин».

Ключові слова: фrawdаторність, фrawdаторний правочин, добросовісність, боржник, недійсний правочин, фіктивний правочин.

The scientific article is devoted to a fairly new topic – the fraudulent act, namely the analysis of the content and expediency of the legislative regulation of the fraudulent act. The topicality of the topic is explained by common cases of debtors concluding fraudulent transactions with the aim of harming the creditor by making it impossible or difficult to fulfill their obligations. The authors proved that because of this, the fraudulent transaction can be attributed to one of the types of dishonest transactions. As a result of the legislative unsettlement of the concept, national courts faced the problem of resolving disputes regarding fraudulent transactions.

In the course of the study, scientific developments and judicial practice were taken into account in order to determine the optimal version of the concept of «fraudulent transaction». According to the authors, it can be understood as an act committed by the debtor to the detriment of the creditor during the period of the obligation to repay the debt, as a result of which the debtor ceases to be solvent. During the research, the main feature of such acts was highlighted as a violation of the principle of good faith. Also, taking into account the scientific doctrine and judicial practice, two main types of fraudulent transactions were distinguished: paid and unpaid. By comparison, it was proved that the type of fraudulent transaction depends on the type of transaction that was committed before it. The authors compared the fraudulent and fictitious deed in order to determine the essence of the invalidity of the fraudulent deed.

Unfortunately, due to the lack of a specific material norm in civil legislation, courts consider cases regarding the invalidity of fraudulent transactions on the basis of the general principle of civil legislation, namely, lack of good faith, as an element of such a principle as justice, good faith and reasonableness.

In the end, the authors come to the conclusion that the Civil Code of Ukraine needs changes in the aspect of inclusion in the grounds, in the presence of which transactions can be recognized as invalid by fraud and defining the concept of «fraudulent transaction».

Key words: fraud, fraudulent deed, good faith, debtor, invalid deed, fictitious deed.

Постановка проблеми. Однією із загальних засад цивільного законодавства є справедливості, добросовісності та розумності, однак правові наслідки недодержання цієї засади сторонами при укладенні правочину не завжди є зрозумілими та передбаченими в актах цивільного законодавства. Це стосується, зокрема, випадків укладання правочину, що направлений на створення умов, які унеможливають задоволення вимог кредитора. Судова практика виробила певний «механізм» боротьби з такими зловживаннями, однак цей механізм не є досконалим, що детермінує необхідність внесення змін до цивільного законодавства та встановлення однієї з підстав для визнання правочину недійсним його фrawdаторності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких прямо або опосередковано наголошено на даній тематичі. Науково-теоретичний фундамент дослідження

у даній сфері формується завдяки працям таких вітчизняних фахівців, як Беляневич О.Л., Вознюк О.І., Гелецька І.О., Ділігул А.С., Сфімов О.М., Калюта Д.О., Крат В.І., Сівіцька Г.Є. та ін.

Виклад основного матеріалу. Вступаючи в певні правовідносини, його сторони, зазвичай, передбачають наслідки, які настануть в результаті виконання (невиконання) взятих на себе зобов'язань. У випадку ж коли боржник за зобов'язанням усвідомлює свою нездатність виконати зобов'язання або ж не бажає вчинити необхідні діяння для здійснення взятих на себе обов'язків, він може вдаватися до засобів, покликаних унеможливити або істотно ускладнити реалізацію кредитором своїх прав. Одним із таких механізмів є укладання договору з іншою особою, за умовами якого особа-боржник за первісним зобов'язанням відчужує належні їй об'єкти цивільних прав на користь

іншої особи (завичай пов'язаної з фізичною чи юридичною особою). У такий спосіб боржник позбується належних йому речей та інших об'єктів, за допомогою яких, кредитор міг би задовільнити свою вимогу. Описана вище ситуація підпадає під категорію фраздаторного правочину, однак правові наслідки його укладання за національним законодавством не є чітко визначеними.

Варто зауважити, що основоположником обговорень стосовно введення дефініції «фраздаторний правочин» у національному законодавстві є Крат В.І., який зазначав, що правова конструкція фраздаторності була відомою ще в римському праві. Так, у римському праві існувало поняття «Fraus creditorum», яке вперше було сформоване у преторському праві, і означало вчинення боржником правочинів, спрямованих на зменшення його майна з метою приховати його від звернення стягнення кредиторів. Застосування даного поняття почалось після того, як примусове виконання судових рішень відбувалось із застосуванням звернення стягнення на майно боржника [1]. У національному законодавстві поняття фраздаторного правочину і досі не набуло достатнього поширення і офіційного закріплення у відповідних нормативно-правових актах.

На відміну від національного законодавства, у деяких країнах дане поняття закріплене на законодавчому рівні, зокрема, у Цивільному кодексі Польщі. В Україні фраздаторні правочини врегульовані в окремих сферах. Прикладом може слугувати Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» або Закон України «Про виконавче провадження» тощо.

Перш за все, розкриваючи дану тему, варто визначитись із тим, що саме є фраздаторним правочином. Так як у законодавстві відсутнє визначення та тлумачення фраздаторного правочину, то у цьому випадку варто скористатись методом аналізу правової доктрини та судової практики. Так, Сівіцька Г.Є. та Гелецька І.О. стверджують, що фраздаторні правочини характеризуються як такі, що укладаються боржником з метою запобігання зверненню стягнення на майно, а це призводить до того, що боржниками майно реалізується поза межами виконавчого провадження і, як наслідок, судові рішення залишаються невиконаними [2, с. 93]. Калюта Д.О. й Ділігул А.С. вважають, що під фраздаторним правочином варто розуміти правочин, який вчиняється боржником, на шкоду кредиторів [3, с. 14]. Вознюк О.І. зазначає, що під фраздаторним правочином розуміють правочин, який вчинений боржником на шкоду кредиторів, або щось на кшталт цього [4, с. 117]. Так як усе вищезазначене ґрунтується на судовій практиці, то, на нашу думку, з усіма можна погодитись у тій чи іншій мірі.

У попередньому абзаці було визначено, що висновки науковців сформульовані з аналізу судової практики, тому вважаємо за доцільне також звернутись до деяких висновків та рішень національних судів. Поняття «фраздаторний правочин» є достатньо новим в українському судочинстві, відповідно до Єдиного державного реєстру судових рішень, даний вид правочину вперше згадується у рішенні Дніпровського районного суду м. Києва від 18 квітня 2019 р. справа № 755/17944/18 (провадження № 2/755/2495/19). У цьому рішенні позивач стверджував, що відповідач уклав фраздаторний правочин, тобто правочин, який вчинений боржником на шкоду кредиторів, метою якого було невиконання майбутнього рішення суду та взятих на себе боргових зобов'язань за договором позики [5]. Варто зауважити, що суд не взяв до уваги аргументи позивача та аналізував договір як фіктивний правочин. Поняття «фраздаторний правочин» впливає зі змісту Постанови Верховного Суду від 07 жовтня 2020 року по справі № 755/17944/18 (провадження № 61-17511св19), у якій Верховний Суд зазначає, що фраздаторний правочин – договір, який був вчинений на шкоду кредиторів. Також у цій же постанові викремлюються два види таких

правочинів – оплатний і безоплатний [6]. Слід наголосити на тому, що дане поняття є достатньо обмеженим, адже у ньому не деталізовані інші аспекти, які більш глибоко характеризували фраздаторний правочин.

Досить цікавою з цієї точки зору є Постанова Верховного Суду від 24 липня 2019 року по справі № 405/1820/17 (провадження № 61-2761св19) у якій зазначається, що ознаки фраздаторного правочину може набути будь-який правочин, вчинений боржником у період настання у нього зобов'язання із погашення заборгованості перед кредитором, внаслідок якого боржник перестає бути платоспроможним. Верховний Суд у даному рішенні також акцентує увагу на те, що у таких правочинах ставиться під сумнів одна з основних засад – добросовісність. Суд приходиться до висновку, що у будь-якому випадку виникнення ознак фраздаторності у правочині, його слід визнавати недійсним на загальних засадах, визначених цивільним законодавством [7].

Підсумовуючи вищенаведене, під фраздаторним правочином пропонується розуміти такий правочин, який був вчинений на боржником на шкоду кредиторів під час виконання зобов'язання із погашення заборгованості, наслідком якого є неплатоспроможність боржника. Дане поняття сформульовано з огляду на актуальну судову практику та доктринальні висновки в даній сфері і тому може бути використане як об'єкт подальших наукових досліджень.

З огляду на вищенаведене, можна дійти висновку, що основою для визнання договору недійсним через його фраздаторність є його невідповідність такій засаді цивільного законодавства як справедливість, добросовісність та розумність, яка сформульована в п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України [8]. Найпоширенішим випадком є саме порушення засади добросовісності. Так, у постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 08 липня 2020 року у справі № 522/3541/15-ц зазначено, що недобросовісними діями будуть вважатись такі, які не відповідають задекларованій меті, для того, щоб дії вважались добросовісними вони повинні бути відповідними засобам правового регулювання і поставленим цілям [9]. Тобто, є всі підстави вважати фраздаторні правочини як один із видів недобросовісних правочинів так як боржник замість виконання зобов'язання створює умови в яких таке виконання не буде можливим.

Верховним Судом у Постанові від 07 жовтня 2020 року, яка наводилась вище, було виділено два види фраздаторного правочину – оплатний та безоплатний [6]. До оплатних фраздаторних правочинів можна віднести оплатні договори, які були вчинені на шкоду кредиторів. Як зазначає Крат В.І., для віднесення оплатного правочину до фраздаторних варто враховувати наступні аспекти:

- момент укладення договору;
- особа контрагента, з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа);
- ціна (ринкова/неринкова), наявність/відсутність оплати ціни контрагентом боржника [1].

Особливості безоплатного фраздаторного правочину науковець висвітлює аналізуючи договір дарування. Так, якщо боржник укладає договір дарування із близькою особою задля уникнення сплати боргу або виконання судового рішення, то такий правочин можна віднести до категорії безоплатного фраздаторного правочину [1]. Тобто, для визначення виду такого правочину варто звертати увагу який першочерговий правочин було укладено між особами.

Що стосується наслідків визнання правочину фраздаторним, то як стверджує Беляневич О.А., ним є те, що договір може бути визнаний недійсним на підставі ч. 1 та ч. 3 ст. 215 ЦК, оскільки правочин, укладений з наміром завдати шкоди іншій особі, є зловживанням правом та порушує межі здійснення цивільних прав всупереч

нормі-забороні ст. 13 ЦК, а отже не відповідає вимозі ч. 1 ст. 203 ЦК. Науковець зазначає, що даний правочин не можна відносити до нікчемних, а він може лише бути визнаний судом як недійсний [10, с. 16–17]. Така думка є найбільш доцільною та обгрунтованою з урахуванням норм, визначених Цивільним кодексом України.

Порівнюючи фраздаторний правочини з нікчемним, можна встановити загальну різницю нікчемний правочин не має жодної реальної мети, тоді як фраздаторний правочин має певну мету. Оскільки фраздаторний правочин має явно негативні наслідки для сторін та для суспільства, його часто порівнюють з іншим видом правових вчинків – фіктивним правочином. Ці два види правочинів можуть мати спільні ознаки, такі як неправдива інформація та зловживання довірою, але вони відрізняються за своєю метою та наслідками.

У своїй роботі Давидова В.І. визначила основні ознаки фіктивного правочину, які полягають у тому, що він є умисно неправдивим, тобто містить неправдиву інформацію про дійсний стан речей або навмисно ховає дійсний зміст. Метою фіктивного правочину є отримання певної переваги або уникнення певних обов'язків перед законом. Фіктивний правочин є недійсним з моменту його укладення, тобто не має жодної юридичної сили та не створює правових наслідків [11].

Беляневич О.А. зазначає, що фраздаторний правочин, з іншого боку, є правочином, який містить неправдиву інформацію або вчиняється з порушенням правил та зловживанням довіри. Основною метою фраздаторного правочину є отримання певної користі шляхом шахрайства, обману або зловживання довіри. Фраздаторний правочин може бути недійсним з моменту його укладення, якщо будуть доведені факти обману або зловживання довіри, які стали підставою для його укладення [10].

Фіктивний правочин створюється з метою отримання певної переваги або уникнення певних обов'язків, тоді як фраздаторний правочин має на меті отримати користь шляхом шахрайства, обману або зловживання довіри.

У випадку виявлення фіктивного правочину, його можна оспорити в суді та визнати недійсним, оскільки він містить неправдиву інформацію та не створює жодних правових наслідків. У випадку фраздаторного правочину, якщо будуть доведені факти обману або зловживання довіри, його також можна оспорити та визнати недійсним, а також притягти до відповідальності за вчинене правопорушення [12].

Варто також зазначити, що наслідки фіктивного та фраздаторного правочинів також суттєво відрізняються. Фіктивний правочин не має жодної юридичної сили та не створює жодних правових наслідків, тоді як фраздаторний правочин може мати серйозні наслідки для тих, хто

був обманутий чи зловживаний довірою [13]. Наприклад, якщо фраздаторний правочин стосується фінансових операцій, його наслідком може бути втрата коштів або майна.

Отже, хоча фіктивний та фраздаторний правочини мають спільні ознаки, вони є різними за своєю метою та наслідками. Фіктивний правочин створюється з метою отримання певної переваги або уникнення певних обов'язків, тоді як фраздаторний правочин має на меті отримати користь шляхом шахрайства, обману або зловживання довіри. Якщо фіктивний правочин не має жодної юридичної сили та не створює жодних правових наслідків, то фраздаторний правочин може мати серйозні наслідки для тих, хто став його жертвою.

Фраздаторність правочину має бути окремою підставою для визнання правочину недійсним і повинна бути закріплена в Цивільному кодексі України. Через відсутність відповідного нормативного припису, суди змушені визнавати вказані правочини недійсними на підставі недотримання вимог цивільного законодавства, а саме недобросовісності дій сторін за договором.

У той же час, прямої заборони на укладання правочину боржником на шкоду кредитору у період настання зобов'язання із погашення заборгованості, внаслідок якого боржник перестає бути платоспроможним в законодавстві не передбачено. Це, на нашу думку, має бути виправлено шляхом внесення змін до Цивільного кодексу України, адже в такий спосіб проблема буде вирішена системно, а суди матимуть можливість визнавати фраздаторні договори недійсними не на підставі недотримання загальної засади цивільного законодавства, а на підставі недотримання конкретної норми матеріального права.

Висновок. Незважаючи на те, що фраздаторність правочину відома ще з римського права, національне цивільне законодавство не вміщує відповідного поняття. З аналізу судової практики, а також наукової літератури можна стверджувати, що фраздаторний правочин – це правочин, вчинений боржником на шкоду кредитору у період настання зобов'язання із погашення заборгованості, внаслідок якого боржник перестає бути платоспроможним. Внаслідок відсутності серед норм Цивільного кодексу України положення про можливість визнання судом фраздаторного правочину недійсним, суди змушені визнавати такі договори недійсними внаслідок недобросовісності, тобто порушення загальної засади цивільного законодавства. Це потребує законодавчого вирішення, шляхом встановлення ще однієї підстави недійсності правочину – фраздаторності та надання законодавчого визначення фраздаторному правочину. Подальші розробки у цьому напрямі є необхідними та перспективними, зокрема, щодо формулювання змісту норми про фраздаторність правочину.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крат В.І. Фраздаторність від Юстиніана. *Закон і Бізнес*. Вип. № 28. 2021. URL: https://zib.com.ua/ua/print/148293-chomu_daruvati_kvartiru_materi_nedobrosovisno_u_koli_vidbuva.html (дата звернення: 14.04.2023).
2. Сівіцька Г.Є., Гелецька І.О. Фраздаторний правочин з позиції судової практики. *Legal education and science as the need of the hour: new European challenges*: міжнародна наукова конференція з юридичних наук (м. Лодзь, 8–9 жовтня 2021 р.). Лодзь. 2021. С. 93–97.
3. Калюта Д.О., Ділігул А.С. Фраздаторний правочин як новий тренд судової практики. *Перспективи розвитку території: теорія і практика*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (м. Харків, 16–17 листопада 2022 р.). Харків. 2022. С. 14–15.
4. Вознюк О.І. Визнання недійсними правочинів боржника в межах справи про банкрутство. *Теоретичний аналіз та наукові дослідження сучасної юридичної науки*: матеріали науково-практичної конференції (м. Ужгород, 13–14 травня 2022 р.). Ужгород. 2022. С. 116–120.
5. Рішення Дніпровського районного суду м. Києва від 18 квітня 2019 р. по справі № 755/17944/18 (провадження № 2/755/2495/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81296448> (дата звернення: 24.03.2023).
6. Постанова Верховного Суду від 07 жовтня 2020 року по справі № 755/17944/18 (провадження № 61-17511св19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92315178> (дата звернення: 24.03.2023).
7. Постанова Верховного Суду від 24 липня 2019 року по справі № 405/1820/17 (провадження № 61-2761св19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83387308> (дата звернення: 24.03.2023).
8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 24.03.2023).
9. Постанова Верховного Суду від 08 липня 2020 року у справі № 522/3541/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90537032> (дата звернення: 24.03.2023).

10. Бесяневич О.Л. Про застосування у справах про банкрутство конструкції фраздаторного правочину. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Вип. № 2. 2021. С. 14–23.
11. Давидова І.В. Недійсність фіктивного правочину: загальна характеристика. *Юридичний науковий електронний журнал*. Вип. № 6. 2014. С. 47–49. URL: http://lsei.org.ua/6_2014/12.pdf
12. Цивільне право України: підручник/ за ред. Шевченко Я.М. Видавничий Дім «Ін Юре». Київ. 2004.
13. Єфімов О.М. *Науковий висновок щодо визнання правочину недійсного як фраздаторного*. *Персональний сайт Олександра Єфімова*. 2022. URL: <http://yefimov.com.ua/?p=4701>